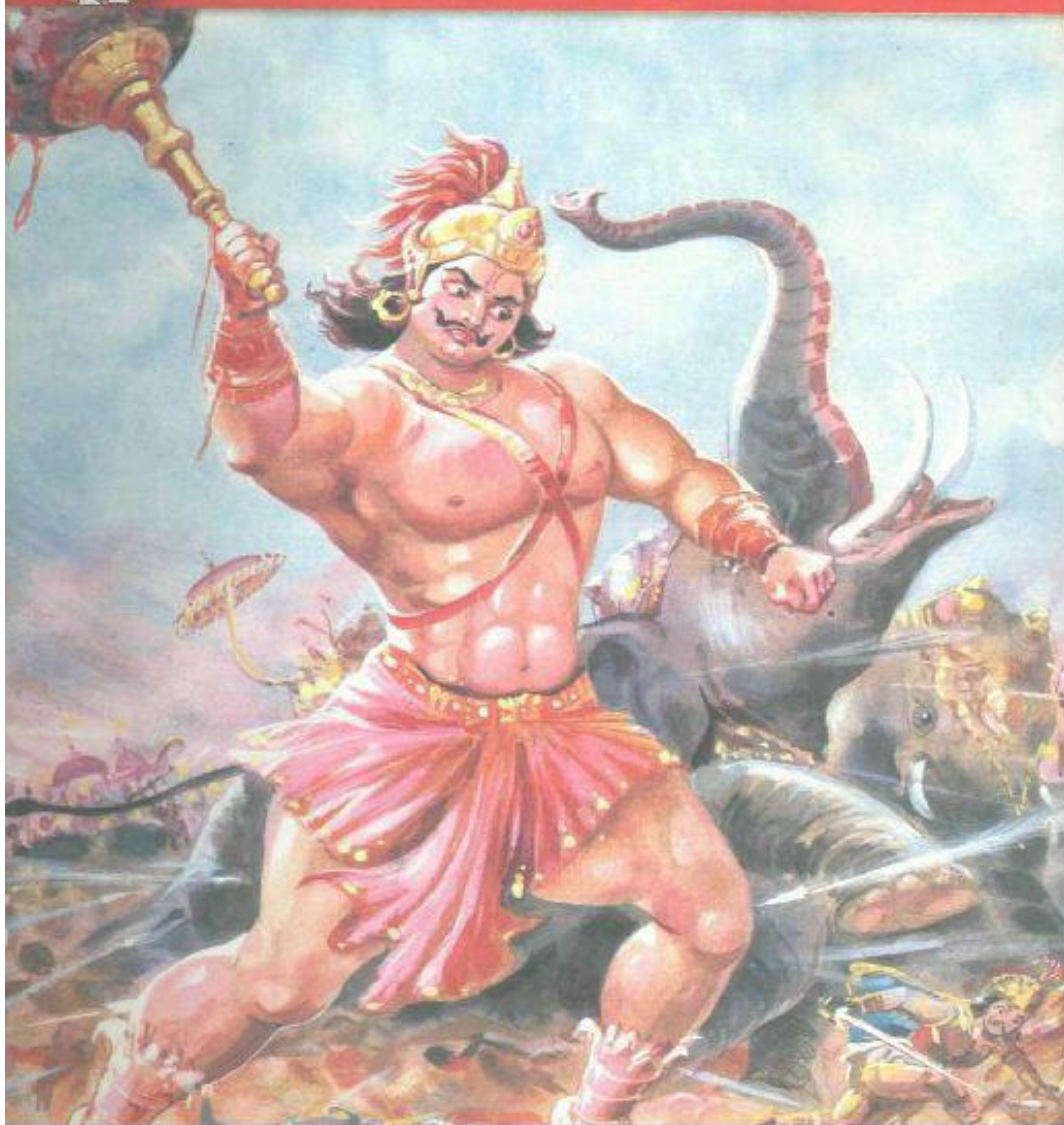
ऑक्टोबर २००० Rs. 10/-

चांदोबा

महायुद्धसमाप्तीची आठवण

जेव्हां १९३९ मधें दुसरें जागतिक महायुद्ध सुरुं झाले, तेव्हां सोव्हियेट संघ (रशिया), जर्मनी, जपान व इटली यांच्या बाजूने होता. ब्रिटन, फ्रान्स आणि अमेरिका ही दोस्त राष्ट्रें सुरवातीला बहुतेक सगळ्या आघाड्यांवर हरत होती. हर हिटलर या नाझी नेत्यामुळें जर्मनीने पोलंड व झेकोस्लोव्हाकिया हे देश जिंकले होते. हिटलरने रशिया पादाक्रांत करण्याचा एक असफल प्रयत्न केला. म्हणून रशिया दोस्त राष्ट्रांना सामील झाला आणि युद्धाचे चित्र लगेच बदलले. ब्रिटनचे विन्स्टन चर्चिल, अमेरिकेचे हॅरी ट्रुमन व सोव्हियेट संघाचे जोसेफ स्टॅलिन या तिघांची एक ऐतिहासिक शिखर बैठक झाली, आणि युद्ध संपल्याची घोषणा झाली. रशियन सेंट्रल बँकेने नुकतेच शंभर रुबल्सचे एक नाणें पाडले आहे. त्यावर या तिघांचे चित्र आहे. टांकसाळींत ही सध्यां फक्त पांचशे नाणीं पाडलेली आहेत. त्यामुळें ही नाणीं संग्राहकांसाठी मूल्यवान ठरणार आहेत.

प्रथम परिणाम, नंतर कारण

आत्तापर्यंत, प्रकाश हा सर्वांत वेगवान मानला जात असे. त्याचा वेग सेकंदाला १८६,००० मैल असतो. पण आता हा समज बदलायला लागेल. डॉ. वँग या एन. इ.सी. रिसर्च इन्सिटयूटच्या अमेरिकन संशोधकाने सिद्ध केले आहे की प्रकाशाचा पल्सरेट ३०० पटीने वाढवता येतो. सोप्या भाषेंत सांगायचं तर प्रकाश सुरुं होण्यापूर्वीच पृथ्वीवर पोंचूं शकेल. म्हणजे भौतिकशास्त्रांतले एक मूलतत्व आता पुन्हां लिहायला हवे. परिणामांपूर्वी होणारी कारणें आता यापुढें बदलतील. आईन्स्टाईनचा सिद्धांतदेखील आता बदलायला हवा.

विसरलेले उद्‌गारचिन्ह

रशियाच्या राष्ट्राध्यक्षांना पाठवलेल्या एका पत्रांत दोन चुका होत्या. माननीय व्लादिमिर पुतिन या शब्दांनंतर उद्‌गारवाचक चिन्ह असायला हवे ते लिहीलेले नव्हते. आणि दुसरी मोठी चूक म्हणजे शाळा सोडून जाणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या होणाऱ्या नृत्याच्या कार्यक्रमासाठी, या नेत्याला निमंत्रणपत्र लिहीताना "तुमचा वेळ अवश्य चांगला जाईल, आम्ही तुम्हाला मेजवानी खिलवूं "असा मजकूर होता. त्यांत you (तुम्ही) या शब्दांतले Y हे अक्षर पहिल्या लिपींत (कॅपिटल लेटर) नव्हते. अध्यक्षांच्या कार्यालयांत याबद्दल संताप उसळला. अध्यक्षांनी ह्या कार्यक्रमाला हजर राहूं नये म्हणून प्रस्ताव मांडण्यात आला. हे पत्र कुणी लिहीलं याचाही कसून तपास झाला. सतरा वर्षांच्या ॲना प्रोनोरोवा हिने ते पत्र, शालेय अभ्यासक्रम संपवून शाळा सोडणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या वतीने लिहीलेले होते. म्हणून तिने त्यावर सही केली नव्हती. रशियन अधिकाऱ्यांना मात्र हा बेफिकिरपणा जास्तच खटकला. त्यांनी ॲनाचे रौप्यपदक तिला देऊं नये व वार्षिक परीक्षेतले तिचे गुण कमी करावे अशी सूचना त्या शाळेला केली. परंतु शाळेच्या प्रमुखांनी तर राष्ट्राध्यक्षांनीच या प्रकरणांत लक्ष घालावे व ॲनाचे परीक्षेंतले गुण व रौप्यपदक तिला रीतसर मिळावे म्हणून त्यांना विनंती केली आहे.

लेखनांतली चूक नव्हे !

ब्रॅडसेन हा खरंच ब्रॅडमन होता - सर्वश्रेष्ठ क्रिकेटवीर सर डोनल्ड ब्रॅडमन नव्हे. तर त्यांचा सुपुत्र जॉन ! सुमारें तीस वर्षे जॉन ब्रॅडमन आपले आडनांव ब्रॅडसेन लावत होता. त्याला लोकांमधल्या प्रसिद्धीची बिलकूल हांव नव्हती. नुकतेच त्याने वार्ताहरांना सांगितले की वडिलांच्या कीर्तीमुळें निर्माण झालेल्या कांतिच्या पिंजऱ्यांत राहाण्यापेक्षां त्याने स्वतःचे नांव बदलून घेतले. आणि वडिलांच्या अफाट लोकप्रियतेपासून आणि जनतासंपर्कापासून दूर राहाण्याचे ठरवले. सर डोनल्ड यांचा ऑस्ट्रेलियांतल्या हॉल ऑफ फेमचे "शतकांतले सर्वश्रेष्ठ खेळाडू" म्हणून नुकताच सत्कार करण्यांत आला. याप्रसंगी वृद्ध वडिलांऐवजी मुलाने सन्मान स्वीकारला, व 'जॉन ब्रॅडमन' हे त्यांचे खरे नांव जाहीररित्या १९७२ नंतर प्रथमच पुकारले गेले. आजवर मात्र प्रसिद्धीच्या झोताबाहेर राहाण्यांत तो यशस्वी झाला होता.

वेगळ्या धर्तीची लक्ष्मीपूजा

उत्कल किंवा कलिंग नांवाने पूर्वी प्रसिद्ध असलेल्या ओरिसाच्या भूमींत असंख्य मंदिरें होती. त्या अद्वितीय कलात्मक मंदिरांपैकी कित्येक मंदिरे होती. त्या अद्वितीय कलात्मक मंदिरांपैकी कित्येक मंदिरे आजही सुस्थितींत आहेत.

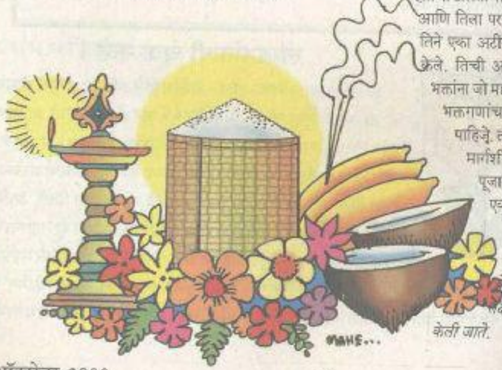
ओरिसाची कला जशी वेगळी आहे, त्याचप्रमाणें तिथल्या देवतांच्या पूजापद्धतीदेखील जरा निराळ्या आहेत. उदाहरणार्थ, तिथली लक्ष्मीदेवीची पूजा!

आपले तांदूळ मापायचे मापटें असते ना, ते शीगोशीग नांदळाच्या साळींनी भरून ठेवायचे, आणि ती लक्ष्मीची प्रतिमा मानायची. मार्गशीर्ष महिन्यांतल्या दर गुरुवारी घर व अंगण चांगले साफसूफ करतात व दारापुढें सुंदर रांगोळ्या काढतात. नंतर लक्ष्मीदेवीच्या प्रतिमेची पूजा केली जाते. या विधीला मुनबसा म्हणतात. स्त्रिया या व्रतानिमित्त उपवास करतात.*

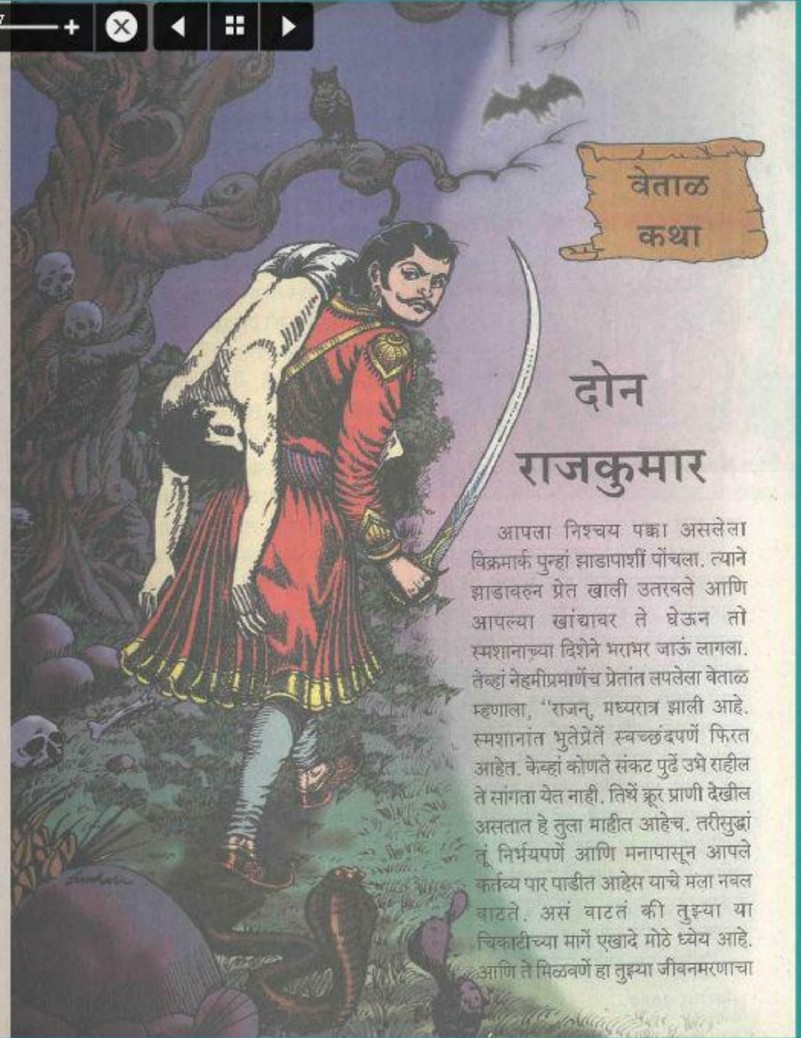
यासंबंधी एक मजेदार दंतकथा प्रचलित आहे. आणि पुरीच्या श्रीजगन्नाथमंदिराशी या कथेचा धागा गुंफलेला आहे. श्रीजगन्नाथ म्हणजेच श्रीविष्णू आणि लक्ष्मीदेवी ही त्याची पत्नी आहे.

मार्गशीर्षातल्या एका गुरुवारी आपले भक्त आपली आराधना कशी करतात ते पाहाण्यासाठी लक्ष्मी निघाली. चांडाळ जमातीतली एक स्त्री श्रीया, हिची श्रद्धा पाहून लक्ष्मीदेवी प्रभावित झाली. श्रीयाच्या घरासमोर लक्ष्मीदेवी उभी राहिली होती. नेमके त्याचवेळेस जगन्नाथ व त्यांचे ज्येष्ठ बंधू बलभद्र तिथून जात होते. लक्ष्मीदेवीला एका शूद्र स्त्रीच्या दारासमोर थांबलेली पाहून बलभद्र बिथरले. त्यांनी जगन्नाथाला तावडतोब लक्ष्मीचा त्याग करण्यास सांगितले. जगन्नाथ पडला धाकटा आज्ञाधारक भाऊ! त्याला नाईलाजाने या थोरल्या संतापी भावाचे म्हणणे मान्य करावे लागले. जेव्हां लक्ष्मीदेवी मंदिरातून निघून गेली, तेव्हां तिचे सर्व सेवक तिच्यापाठोपाठ गेले. जाताना मंदिरात सांठवलेली सारी संपत्ती घेऊन गेले. ताल व वेताल हे देवीचे दोन चैतन्यरूपी निष्ठावंत सेवक होते. जाताना त्यांनी देवांचे दोन्ही रत्नजडित मंचकदेखील बरोबर नेले. जगन्नाथ आणि बलभद्र - दोघांना खरोखरीचा उपास घडला, आणि ते भिक्षा मागण्यासाठीं बाहेर पडावे लागले. परंतु लक्ष्मीदेवीची अवकृपा झालेल्या या दोघाजणांना कुणीही भिक्षा वाढीना. त्यांना तहान लागली होती म्हणून त्यांनी एका तलावाच्या पाण्यांत पाय ठेवला. तर तो तलावच एकाएकी आटला.

दोघे बंधू तहानभुकेने तळमळत होते. शेवटीं नाईलाजाने शरमून जाऊन त्यांनी ज्या चांडाळ स्त्रीच्या घरी लक्ष्मीदेवी राहात होती, त्या घराचे दार ठोठावले. लक्ष्मीला त्यांची ही दशा पाहून वाईट वाटले व तिने स्वतः त्यांच्यासाठी भोजन बनवले. परंतु आपण इथें आहोत याची मात्र अजिबात कल्पना दिली नाही. तिने बनवलेले पोडपिठे चाखल्यानंतर दोघांही बंधूंची खात्री झाली की तो स्वादिष्ट पदार्थ निश्चितच लक्ष्मीदेवीच्या हातचा असला पाहिजे. त्यांनी तिची क्षमा मागितली आणि तिला परत घरी येण्याची विनवणी केली. तिने एका अटीवर मंदिरात परत येण्याचे मान्य केले. तिची अट होती की मंदिरात येणाऱ्या भक्तांना जो महाप्रसाद वांटला जातो त्यावर सर्व भक्तगणांचा सारखाच अधिकार असला पाहिजे. त्यांत जातिभेद असता कामा नये. मार्गशीर्ष महिन्यांतल्या निरनिराळ्या पूजाअर्चनांतून ही सारी कथा पुन्हां एकदा आळवली जाते.

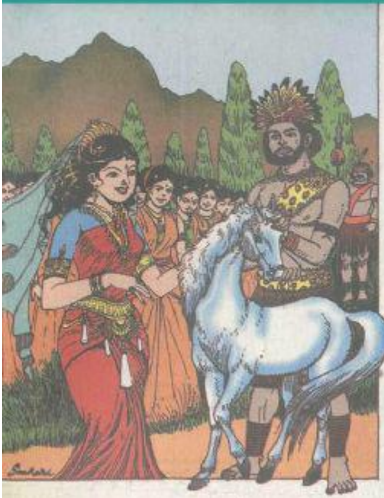

*भारतांतल्या बहुतेक भागांत जरी दिवाळींत लक्ष्मीपूजा केली जाते, तरी ओरिसामधें मात्र लक्ष्मीपूजा डिसेंबर - जानेवारीमधें केली जाते.

दोन राजकुमार

आपला निश्चय पक्का असलेला विक्रमार्क पुन्हां झाडापाशीं पोंचला. त्याने झाडावरुन प्रेत खाली उतरवले आणि आपल्या खांद्यावर ते घेऊन तो स्मशानाच्या दिशेने भराभर जाऊं लागला. तेव्हां नेहमीप्रमाणेंच प्रेतांत लपलेला वेताळ म्हणाला, "राजन्, मध्यरात्र झाली आहे. स्मशानांत भुतेप्रेतें स्वच्छंदपणें फिरत आहेत. केव्हां कोणते संकट पुढें उभे राहील ते सांगता येत नाही. तिथें क्रूर प्राणी देखील असतात हे तुला माहीत आहेच. तरीसुद्धां तूं निर्भयपणें आणि मनापासून आपले कर्तव्य पार पाडीत आहेस याचे मला नवल वाटते. असं वाटतं की तुझ्या या चिकाटीच्या मागें एखादे मोठे ध्येय आहे. आणि ते मिळवणें हा तुझ्या जीवनमरणाचा

प्रश्न आहे.

''आता मी तुला तुझ्यासारख्याच दोन निर्भय पण हट्टी राजकुमारांची गोष्ट सांगतो. ते महान आदर्शांचे अनुकरण करीत असत. त्यांच्या नसानसांत निःस्वार्थीपणा भरलेला होता. परंतु दुःखाची गोष्ट अशी की एके दिवशीं ते दोघे स्वार्थी बनले आणि त्यांची वागणूक बदलली. ज्या आदर्शांसाठी आणि ध्येयासाठी त्यांनी आजवर घोर परिश्रम केले आणि संकटे झेलली, त्यावर पाणी पडले. तुझी पण तशीच अवस्था होईल की काय याची मला भिती वाटते. तुझे श्रम वायां जातील. तुझा हितचिंतक या नात्याने मी तुला ही कथा जरूर सांगेन. त्यामुळें तूं स्वतःचे मत बदलशील आणि हे काम सोडून देशील.'' एवढं बोलून वेताळाने गोष्ट सांगण्यास आरंभ केला.

''श्रीचंदनपूर आणि प्रणयपुरी नांवाची दोन शेजारी राज्यें होती. ही दोन्ही राज्ये प्रचंडगिरी राज्याच्या महाराजांची मांडलिक राज्यें होती. श्रीचंदनचे महाराज चंदनदत्त यांची एकुलती एक कन्या जयंती अतिशय देखणी होती. महाराजांनी तिचे संगोपन एखाद्या राजपुत्रासारखे केले होते व क्षत्रियांस उचित अशा सर्व विद्या तिला शिकवल्या होत्या. आता जयंती मोठी झाली होती आणि तिचे लावण्य जास्तच मोहक दिसू लागले. तिच्या अनुपम सौंदर्याचे वर्णन लोक सतत करीत आणि साऱ्या जगांत अशी मुलगी मिळणार नाही असं म्हणत.

एक दिवस आपल्या मैत्रिणींना घेऊन ती वनविहारास गेली. तेव्हां एका भिल्ल (एक आदिवासी जमात) सरदाराने राजकुमारी जयंतीला एक छोटा पांढरा घोडा भेट दिला. तिने त्या घोड्याला एका तबेल्यांत ठेवले आणि त्याच्यासाठी सर्व आवश्यक सोयी करुन त्याची काळजी घेण्यास नोकरांना सांगितले. ती स्वतः त्याला रोज चारा खाऊं घालीत असे आणि पाणी पाजत असे. दोन वर्षांतच तो घोडा चांगला धष्टपुष्ट झाला.

घोड्याच्या प्रशिक्षकाने एक दिवस राजकुमारीला घोड्यावर बसून फेरफटका करुन येण्याची सर्व व्यवस्था केली. पंधरवड्यातच राजकुमारी मोठ्या वेगाने घोडा पळवण्यांत तरबेज झाली.

आता त्या घोड्याची काय ती ऐट! तो वाऱ्याच्या वेगाने पळूं लागला. पागेंतला एकही घोडा या पांढऱ्या घोड्याइतका चपळ आणि वेगवान नव्हता.

त्यावेळेस गांवकऱ्यांनी प्रचंडगिरी महाराजांकडे जाऊन तक्रार केली की जंगलातल्या हत्तींनी शेतांत नासधूस करायला सुरवात केली आहे. जर त्यांना आवरलं नाही तर गांवागांवातली पिकें पार नष्ट होतील. सगळीकडे दुष्काळ पसरेल.

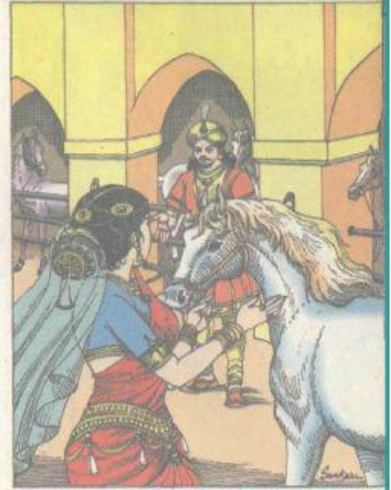
महाराजांनी ही तक्रार ऐकल्यानंतर आपला पुत्र रुद्रकेतू याला कांही सैनिक बरोबर देऊन जंगलाच्या दिशेला पाठवले. सूर्यास्त झाल्यानंतर सैनिकांनी मशाली पेटवल्या. थोड्याच वेळांत कांही हत्ती गांवाच्या रोखाने येऊं लागले. कांही शिपायांनी ढोल वाजवले आणि कांही शिपायांनी हत्तींच्यावर बाणांचा वर्षाव केला. या आकस्मिक हल्ल्याने हत्ती गोंधळून गेले आणि पुन्हां जंगलात पळाले.

दुसऱ्या दिवशी सकाळीं राजकुमार रुद्रकेतू आणि त्याचे सैनिक जवळच असलेल्या चंदनपुरचे मांडलिक राजे चंदनदत्त यांच्याकडे पोंचले. राजा चंद्रदत्ताने त्यांचे स्वागत केले आणि त्यांच्या रहाण्याची पूर्ण व्यवस्था केली. यावेळांत रुद्रकेतूने राजकुमारी जयंतीला बागेंत फिरताना पाहिली. तिच्या रुपसंपदेवर तो मोहित झाला. मनांतल्या मनांत त्याने या अपूर्वसुंदरीला आपली पत्नी म्हणून स्वीकारण्याचा विचार पक्का केला.

त्यानंतर जेव्हां त्याने तिचा पांढरा घोडा पाहिला, तेव्हां तो राजाला म्हणाला, ''वा! घोडा असावा तर असा! हा घोडा मला हवा आहे.'' त्यावेळेस जयंती तिथून जात होती व तिने हे बोलणें ऐकले. तिने राजकुमाराला सांगितले, ''आमच्यातर्फे एक छोटीशी भेट म्हणून हा घोडा आपल्याला दिला आहे. आपण याला देऊन जावे.''

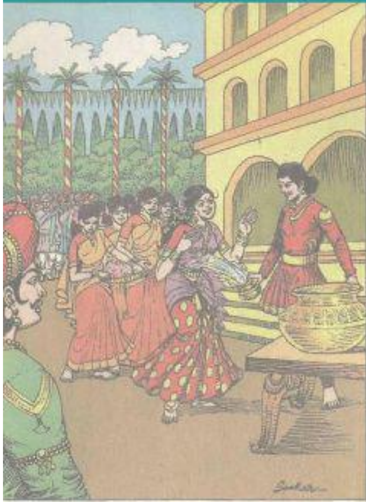
या घटनेनंतर कांही दिवसांनी नवरात्राचा उत्सव होता. त्याचं निमंत्रण घेऊन प्रणयपुरीचा युवराज वैभववर्मा स्वतः श्रीचंदनपुरला आला, आणि त्याने राजा चंद्रदत्ताला उत्सवाचे आमंत्रण दिले. युवराजाचा स्वतः येण्यामागे आणखी एक हेतू होता. बहुतेक लोकांना माहिती होतं की जयंती व वैभववर्मा यांच एकमेकांवर प्रेम आहे.

त्या दिवशी संध्याकाळीं जेव्हां जयंती

वैभववर्माला भेटली तेव्हां बोलण्याच्या ओघांत तिने पांढऱ्या घोड्याची गोष्ट युवराजाला सांगितली. तिच्या आवाजांत त्याबद्दलचे दुःख दिसून येत होते. तिने पांढरा घोडा रुद्रकेतूला दिला होता खरा, पण तिला त्याचे वाईट वाटत होते. रुद्रकेतूच्या स्वभावाबद्दल तिचे मत वाईट झालेले होते. ''अग, आपण दुसरं काय करणार? तो पडला महाराजांचा पुत्र, आणि आपण आहोत त्यांचे मांडलिक! जाऊं दे, तूं ही गोष्ट विसरुन जा. तेच ठीक होईल.'' युवराजाने जयंतीची समजूत घातली.

दुसऱ्या दिवशी वैभववर्मा आपल्या राज्यांत परत गेला. त्याच्या राज्यांतल्या प्राचीन मंदिरांची दुरुस्ती करण्याचे काम चालले होते. तिथल्या भिंती खणताना मजुरांना एक चमकणारा नीलमणी सांपडला. वैभववर्मा व त्याच्या वडिलांनी निर्णय घेतला की नवरात्राच्या उत्सवांत हा मणी देवीच्या

मुकुटांत बसवून देवीला ते रत्न अर्पण करायचे !

ही बातमी हेरांमार्फत रुद्रकेतूला समजली. त्याने लगेच राजा वीरसेनाला निरोप पाठवला की लौकरच रुद्रकेतूचा राज्याभिषेक होणार आहे. त्यावेळेस राजमुकुटांत तो नीलमणी बसवावा ही त्याची तीव्र इच्छा आहे. तेव्हां तो मणी शक्य तितक्या लवकर रुद्रकेतूकडे पाठवावा.

युवराजाचा हा निरोप ऐकून राजा वीरसेनास फार वाईट वाटले. हा हुकुम टाळण्यासाठीं तो उपाय शोधूं लागला. पण त्याला कांही मार्ग सुचेना. वैभववर्माने राजाला काळजी करताना पाहिले व तो म्हणाला, "पिताश्री, या गोष्टीवर आपण इतका विचार करण्याची मुळीच जरुरी नाही. आपण कांही तो नीलमणी आपल्यासाठी वापरणार नव्हतोच! आपण तो मणी देवीलाच अर्पण करणार होतो. तेव्हां महाराजांच्या पुत्राला तो देण्यांत आपण कांकूं करुं नये. कारण त्यांतच प्रजेचे कल्याण आहे."

एका आठवड्यांतच वैभववर्मा प्रचंडगिरीला गेला आणि स्वतः तो मणी रुद्रकेतूला देऊन आला. यानंतरच्या आठवड्यांत प्रणयपुरीत नवरात्राच्या उत्सवाला सुरवात झाली. उत्सवाच्या अगोदर एक दिवस श्रीचंदनपूरहून राजा, राणी व जयंती प्रणयपुरीला पोंचले. नवरात्राच्या शेवटच्या दिवशीं युवराज रुद्रकेतू प्रणयपुरीला आला. वीरसेनने त्याचे भव्य स्वागत केले.

दुसऱ्या दिवशी सकाळीं नवरात्र उत्सव सुरुं झाला. राज्यमंदिराच्या समोरच्या प्रांगणात हळद, चंदन व कुंकू यांचे सोन्याच्या भांडयात भरलेले मिश्रण वैभववर्माने जयंतीवर उडवले. जयंतीने रुसल्याने नाटक करीत त्याच्या हातातून ते भांडे काढून घेतले. वैभववर्मा पळूं लागला व ती त्याचा पाठलाग करुं लागली. हे पाहून रुद्रकेतूच्या मनांत मत्सराने संतापाची कळ उठली. त्याला वाटले की जर त्याने उशीर केला तर जयंती निश्चित वैभववर्माची होईल. तावडतोब उठून तो राजा चंद्रदत्ताजवळ गेला व म्हणाला, "राजन्! येत्या कार्तिकी द्वादशीला माझा राज्याभिषेक होणार आहे. त्या शुभ प्रसंगी आपली कन्या जयंती हिला माझी राणी म्हणून स्वीकार करण्याची माझी इच्छा आहे. या माझ्या मागणीला आपण विरोध करणार नाही अशी मला आशा आहे."

रुद्रकेतूचे बोलणें ऐकून चंद्रदत्त हतबुद्ध झाला. आणि जवळच बसलेला वीरसेन राजाही चकित झाला. दोघेही एकमेकांकडे पाहूं लागले. कांहीही न बोलता चंद्रदत्त गप्प झाला. या दोघांच्या मौनाचा अर्थ रुद्रकेतूच्या लक्षांत आला. तो संतापून म्हणाला, "जर आपल्या मुलीचा विवाह माझ्याशी करण्यास आपण तयार नसलात, तर तसें स्पष्टपणें सांगा. मला

जी गोष्ट हवी असते, ती मिळवल्याखेरीज मी राहात नाही."

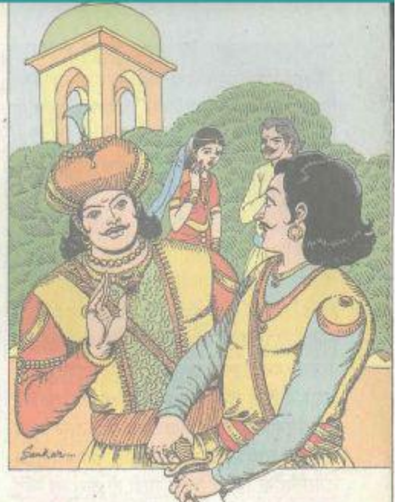
थोड्या अंतरावर उभे असलेले वैभववर्मा व जयंती यांनी रुद्रकेतूचा चढलेला आवाज ऐकला. दोघेही जवळ आले व चंद्रदत्तास याचे कारण विचारुं लागले. पण चंद्रदत्त आपली असहाय परिस्थिती त्यांना समजावूं शकला नाही.

तेव्हां कुत्सित स्वरांत रुद्रकेतू त्यांना म्हणाला, "काय झालं ते मीच सांगतो. लौकरच प्रचंडगिरीच्या भावी सम्राटाची तूं राणी होणार आहेस. ही आनंदाची गोष्ट ऐकून तुझे पिताश्री अस्वस्थ झालेले आहेत. त्यामुळें त्यांच्या तोंडून कांही शब्द उमटत नाहीत."

जयंतीने लगेच सांगितले, "क्षमा करा युवराज, या विवाहाला मी तयार नाही. मी या विचाराचा स्वीकार करुं शकणार नाही. यापूर्वीच मी एका दुसऱ्या व्यक्तीशी विवाह करण्याचा निश्चय केलेला आहे." तेव्हां चिडून रुद्रकेतू तिला म्हणाला, "असं होय! अशी गोष्ट आहे तर! अग, हा वैभववर्मा तर केवळ मांडलिकाचा पुत्र आहे. मी उद्यांच पिताश्रींची परवानगी घेतो आणि ह्या दोन्ही राज्यांशी युद्धाची घोषणा करतो. मग मात्र तुझा हा वैभववर्मा फांशीच्या शिक्षेतून वांचणार नाही. त्यानंतर तरी तुला माझा हात धरावाच लागेल."

वैभववर्माला हे बोलणें सहन झाले नाही. तो मधें पडून म्हणाला, "युवराज इतका आवेश चांगला नाही. आमच्या विवाहाला वडील मंडळींनी संमती दिलेली आहे. वैयक्तिक कारणासाठी आमच्या राज्यांवर आक्रमण करणें ही राजनीती धर्मविरुद्ध आहे. हा अधर्म होईल."

हे ऐकून रुद्रकेतू जास्तच संतापला. त्याने वैभववर्माला फटकारले, "मूर्खा! जरा विचार

करुनच बोल. प्रचंडगिरीच्या भावी महाराजांशी बोलण्याची ही रीत आहे कां?"

दुसऱ्याच क्षणीं वैभववर्माने आपल्या तलवारीच्या मुठीवर हात ठेवला नि म्हटले, "युवराज! एक उपाय आहे. आपण दोघे खड्गयुद्ध करुं. जो जिंकेल त्याच्याशी जयंती विवाह करेल. यामुळें, तीन राज्यांच्यामधें होणारे युद्ध टळेल. तसेच युद्धामुळें होणारी जीवितहानीही टळेल. आपली तलवार काढा."

वैभववर्माचे हे आवेशपूर्ण व समंजस बोलणे ऐकून रुद्रकेतू अवाक् झाला. स्वतःचा राग आवरत तो म्हणाला, "प्रणयपुरीचे युवराज! आपल्या दोघांच्यात खड्गयुद्ध करण्याची आवश्यकताच नाही. तूं जयंतीशी विवाह करुन सुखी हो. तिच्याबाबतीत माझा जो विचार होता तो अनुचित होता. त्याबद्दल मला खेद होतो आहे."

पूर्ण गोष्ट सांगून वेताळ विक्रमार्कास म्हणाला, ''राजन्, राजकुमारी जयंतीला आपला पांढरा घोडा फार आवडत होता. तरीदेखील तिने तो रुद्रकेतूला भेट दिला. परंतु मनांत तिला त्याबद्दल वाईट वाटत होतं. तिने ती गोष्ट विसरुन जावी व त्याबाबतीत आपलं मन शांत ठेवावं असा सल्ला वैभववमनि देखील तिला दिलेला होता. अशाच तऱ्हेने रुद्रकेतूने नीलमणी मागितल्याबरोबर त्याने त्याला लगेच देऊन टाकला. हे पाहून असं वाटतं की तो रुद्रकेतूला घाबरत होता. असा भेदरट पुरुष जयंतीच्या बाबतीत मात्र एकदम खड्गयुद्धाला कसा काय तयार झाला? अशा वेळेला उन्मत्त रुद्रकेतूने आपली तलवार म्यानांतून बाहेर कां काढली नाही? उलट एका नेभळट माणसाप्रमाणें घाबरुन, वैभववर्माला जयंतीबरोबर विवाह करुन सुखी हो असं तो सांगू लागला! हे सारं पाहून हे दोन्ही राजकुमार भित्रे व स्वार्थी आहेत असं मला वाटतं. त्यांच्यात ना धडाडी आहे, ना निर्भयपणा! फक्त आपण शूर असल्याचं दोघंही नाटक करत होते! जर तुला माझ्या प्रश्नांची उत्तरें माहीती असून देखील तूं उत्तर दिले नाहीस तर तुझ्या मस्तकाची शंभर शकले होतील.''

विक्रमार्क म्हणाला, ''स्वार्थ, आग्रह, परिस्थिति आणि बुद्धी या सर्व दृष्टीकोनांतून त्या दोघांबद्दल विचार केला पाहिजे.

जयंतीच्या सौंदर्यावर दोघेही मोहित झाले होते. दोघांनाही तिच्याशी विवाह करायची इच्छा होती. म्हणून त्यांना स्वार्थी ठरवता येणार नाही. कुणीही कितीही शूर आणि हट्टी असला तरी कुठे बिघडलं? जेव्हां त्याला समजून चुकलं की आपला पराजय निश्चित आहे, तेव्हां जर त्याने माघार घेतली तर तो भेकडपणा होऊं शकत नाही. आपल्या प्रेयसीला वांचवण्यासाठी वैभववर्मनि तलवार उपसली, आणि खड्गयुद्ध आपल्या दोघांतच व्हावे अशी सूचना केली. यामुळें प्रजेची व राज्याची हानी झाली नसती. कारण ते वैयक्तिक कारण होते. रुद्रकेतूने राज्य आणि प्रजेचे हित लक्षांत घेऊन न्यायाच्या मार्गाने जाण्याचे ठरवले. आणि म्हणून संघर्ष इथेंच समाप्त करण्यांत तो यशस्वी झाला. हे एका चांगल्या व बुद्धिमान सम्राटाचे गुण त्याच्यात दिसून येतात. त्याला रुद्रकेतूचा भेकडपणा नाही म्हणता येणार.''

अशा प्रकारे राजाचे मौन भंग झाले व वेताळ शवासहित पुन्हां झाडावर जाऊन बसला.

चोराचा स्वाभिमान

कुलवंत एक परिश्रमी माणूस होता. परंतु त्याला दारू व सट्टा खेळण्याचे व्यसन लागले. त्यामुळे तो मेहनत करून जितके पैसे कमवी, ते सारे या वाईट व्यसनांत संपून जात. त्याच्या मुलांना व बायकोला घरांत खायला अन्नाचा एक कण नसला, तरी तो त्यांच्याकडे लक्ष देत नसे.

एक दिवस तो आजारी पडला. त्याला खूप ताप आला. तो अतिशय अशक्त व कमजोर झाला, त्याला पलंगावरून उठणे सुद्धा कठीण झाले. त्याच्या बायकोने व मुलांनी वैद्याला बोलावले, पण तो पैशाशिवाय यायला तयार नव्हता. कुणाजवळही त्यांनी पैसे उसने मागितले की ते ''आधी घेतलेले पैसे परत द्या'' म्हणायचे. कुलवंत घरखर्चासाठी पैसेच देत नसे. बिचाऱ्या बायकोचें फार हाल व्हायचे. आत्ता कुणीही त्यांना पैसे उधार द्यायला तयार नव्हते.

त्याच वेळेला त्या गांवात दयामय नांवाचा एक व्यापारी आला. त्याने गांवातले नारळ व इतर फळांच्या झाडांची खरेदी केली. छोटे छोटे कारखाने सुरूं करून अनेक लोकांना काम दिले. सर्वजण म्हणूं लागले की तो नांवाचे सार्थक करत आहे. कुलवंतची बायको, गौरीला जेव्हां कुठलाही मार्ग दिसला नाही, तेव्हां ती दयामय व्यापाऱ्याजवळ गेली व तिने आपली समस्या त्याला सांगितली.

दयामय म्हणाला, ''मी तुझे कर्ज फेडीन तसेच तुझ्या नवऱ्याच्या उपचारासाठी पैसेही देईन. पण प्रकृती ठीक झाल्यानंतर तुझ्या नवऱ्याला माझ्याकडे काम करावे लागेल. मी सांगितलेल्या नियमांनुसार त्याला इथे काम करावे लागेल. माझी ही अट तुला मान्य असेल तर सांग.'' गौरीला ''हो'' म्हणण्याखेरीज दुसरा उपाय नव्हता. तिला दयामयने घातलेल्या अटी योग्य वाटल्या व तिने त्वरित होकार दिला. तिला वाटले की आत्ता आपले व मुलांचे नवे जीवन सुरू होईल.

वसुंधरा

दयामयला तिच्या होकारावर विश्वास नव्हता, म्हणून त्याने लगेच कराराचे कागदपत्र तयार करून घेतले व त्याच्यावर गौरीची स्वाक्षरी घेतली. त्यानंतर त्याने आपल्या माणसांना पाठवून कुलवंतला हॉस्पिटलमध्ये दाखल केले. चार पांच दिवसांतच कुलवंत ठीक झाला व हिंडूफिरूं लागला मग एक दिवस सर्वांचे आभार मानून तो आपल्या घरीं जाण्यासाठी तयार झाला.

"कुठे जातोस तू? आता तुला माझ्याकडेच काम करावे लागले." दयामय गंभीरपणे म्हणाला. कुलवंतला भीती वाटली नाही, परंतु दयामयचे सामर्थ्य व आपल्या पत्नीनें त्याला दिलेले वचन, यातून बाहेर पडणे महामुष्किल आहे हे जाणून ती शांतपणे दयामयबरोबर गेला व त्याने दिलेले काम करूं लागला.

रोज सकाळीं त्याला आपल्या रात्रीचे थंड जेवण दिले जाई. मग चार तास सतत काम केल्यानंतर गौरी त्याला घरी बनवलेले गरम गरम जेवण घेऊन येत असे. जेवण करून थोडी विश्रांती घेऊन तो पुन्हा चार तास मेहनत करी. रात्री पुन्हां गौरी त्याला गरम जेवण घेऊन येई. आणि याचवेळी तो आपल्या पत्नीबरोबर व मुलांसमवेत कांही वेळ एकत्र असे.

सर्व काही ठीक चालले होते. परंतु कुलवंतला त्याला घालायला दिलेले कपडे बिलकुल आवडत नसत. कारण ते कपडे कैद्याच्या कपड्यांसारखे होते. त्यामुळें कुलवंतच्या मनांत सारखे विचार येत की तुरुंगात नसूनही आपण एखाद्या कैद्यासारखे जीवन जगत आहोत.

असाच एक महिना संपला. काम केल्याबद्दल कुलवंतला एका महिन्याचे वेतन मिळणार होते, पण दयामयने ते त्याच्याजवळ न देता संपूर्ण वेतन गौरीला देऊन टाकले. त्या दिवशी कुलवंत गौरीच्या पुढे अगदी हमसून हमसून रडला. तो म्हणाला की मला कसेही करून या कैदखान्यांतून बाहेर काढ. इकडे चोरासारखे राहणे मला बिलकुल पसंत नाही. तूं मुलांबाळांबरोबर सुखांत राहतेस, पण मी इथे प्रत्येक गोष्टीसाठी तडफडतो आहे. गौरीलाही आपल्या नवऱ्याची खूप दया आली. ती दयामयजवळ जाऊन म्हणाली - "मालक, आपल्या मदतीबद्दल मी आपली आभारी आहे. पण माझ्या नवऱ्याला कैद्यासारखी वागणूक देऊन आपण त्याचा अपमान करत आहात. मला त्यांची दया येते. हवे तर मी त्यांच्याऐवजी काम करीन, पण कृपा करून माझ्या नवऱ्याला यांतून मुक्त करा. किंवा कमीत कमी, त्यांना जरा चांगले कपडे घालायला द्या."

गौरीचे म्हणणे शांतपणे ऐकून घेऊन दयामय म्हणाला-"करारपत्रात जे काही लिहीले आहे,

त्याप्रमाणेच सर्व होत आहे. यापुढे या विषयावर कांहीही मला सांगू नकोस. मी कांही करूं शकत नाही." असे म्हणून दयामयने तिला पिटाळले. रोज कुलवंत आपल्या पत्नीला त्याच्या मनांतले दुःख सांगून रडायचा. एक दिवस तो म्हणाला, "पुराणांत अशा कितीतरी गोष्टी आहेत की ज्यांत नवऱ्याने आपल्या बायकोला विकले आहे. पण इथे तू आपल्या स्वार्थासाठी स्वतःच्या नवऱ्याला विकले आहेस. तापाने फणफणलेल्या नवऱ्याला कांहीही न विचारता, त्याची परवानगी न घेता, तूं स्वतःचा स्वार्थ पाहिलास व मला कष्ट भोगावे लागत आहेत. अशा रीतीने तू एक नवे पुराण निर्माण केले आहेस. मला विकून टाकण्याचा अधिकार तुला कुणी दिला? मला ग्रामाधिकाऱ्यांना निवेदन करायचे आहे."

गौरीला वाटले की आपल्यामुळेच नवऱ्याला हा सारा अन्याय सहन करावा लागतोय. तिला फार वाईट वाटले. ती स्वतः ग्रामाधिकाऱ्याला भेटली व सारा वृत्तांत सांगून नवऱ्याला मदत करा म्हणून तिने विनवणी केली.

गौरीने सांगितलेले ऐकून ग्रामाधिकाऱ्याला आश्चर्य वाटले. त्याने त्वरित दयामयला बोलावून गौरीने केलेल्या आरोपांची छाननी सुरु केली.

दयामय निर्भीडपणे म्हणाला - "मी सर्व कांही स्पष्टपणे सांगून मगच करारपत्र केले व गौरीने त्यावर स्वाक्षरी पण केली आहे. इतकेच नव्हे तर माझ्यामुळे आज या कुटुंबाचा फायदाच झालेला आहे, मी कुलवंतकडून जास्त काम करवून घेतो, तसेच त्याला वेतनही जास्त देतो, माझ्या या नियमांमुळे आज कुलवंत दारू व सट्ट्यासारख्या वाईट व्यसनांपासून दूर राहिला आहे, त्याला मिळणाऱ्या वेतनातून खर्च वजा करता एका ठराविक रक्कमेची बचत होते व जर अशीच बचत केली, तर गौरी कांही महिन्यां-नंतर स्वतः शेत सुद्धां खरेदी करू शकेल."

"मनुष्याला फक्त पैसा मिळाला की सर्व काही मिळाले असे नाही. त्याला स्वातंत्र्य हवे असते, मानसन्मानाने जगायचे असते. आणि दुसरे म्हणजे

कुलवंत आपल्या घरी दारू पिऊ दे की सट्टा खेळूं दे, तुमचा काय संबंध? तो कांही गुन्हा नाही." ग्रामाधिकारी म्हणाला.

"कुलवंत चोर आहे. तुमचे न्यायशास्त्र त्याला सजा देत नाही, म्हणूनच मला या बाबतीत दखल घ्यावी लागली." दयामय म्हणाला.

"कुलवंत चोर आहे म्हणून सिद्ध करून दाखवा. व ते सिद्ध झाले तर मी त्याला तुरुंगात टाकीन." ग्रामाधिकारी म्हणाला, "हो, आता सर्वजण लक्षपूर्वक ऐका. आपल्या समाजामध्ये प्रत्येक नागरिकाची एक जबाबदारी आहे, एक कर्तव्य आहे. आई-वडील, पत्नी, मुले यांची काळजी घ्यायची, त्यांचे पालन-पोषण करायचे हे त्यांतलेच एक कर्तव्य आहे. या सार्‍या जबाबदार्‍या सांभाळून जर माणूस अर्थसंपादन करत असेल तर त्याला स्वतःच्या इच्छेप्रमाणे कांही संपत्ती खर्च करायचा अधिकार आहे. पण कुलवंतने आपले कर्तव्य केलेच नाही. जी रक्कम तो काम करून मिळवित असे, ती सर्व तो स्वतःसाठी खर्च करी. त्यामुळे मी त्याला स्वार्थी व चोर म्हणेन."

"गौरीने ह्या चोराला माझ्या स्वाधीन केले. मी त्याला आवश्यक त्या नियमांनुसार, कडक वागणूक ठेवून त्याला एक योग्य नागरिक बनवण्याचे कर्तव्य पुरे केले आहे. एक दिवस तो श्रीमंत होईल याची सर्व व्यवस्था करणे माझे कर्तव्य व ध्येय आहे. एका बाजूला पत्नी व मुले भुकेने तळमळतात व दुसरीकडे हा दारू व सट्टेबाजीत पैसे गमावतो त्याला कुठला आला आहे मानसन्मान? अशा कामचोर, स्वार्थी, बेजबाबदार लोकांनाच शिक्षा मिळते." दयामय रागाने तारस्वरात म्हणाला.

आता ग्रामाधिकारी व गौरीला खरी परिस्थिती समजली होती. गौरीने हात जोडून दयामयची क्षमा मागितली.

गौरीकडून सारी वस्तुस्थिती जाणून घेतल्यावर कुलवंत म्हणाला - "खरंच, मी चोर आहे. दयामयने मला जी शिक्षा दिली आहे, ती योग्य आहे, मी त्यालाच पात्र आहे."

या घटनेनंतर कुलवंतमध्ये खूप बदल झाला. एक वर्ष पूर्ण झाल्यावर दयामयने त्याला इतरां-सारखे कपडे वापरायला दिले. व घरी राहायला परवानगी दिली. कुलवंतही सर्व व्यसनांपासून दूर राहून आपल्या कुटुंबियांसमवेत आनंदात राहू लागला.

सुवर्ण सिंहासन

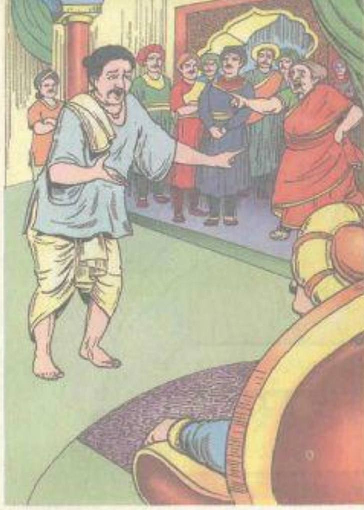
(10)

(आतापर्यंत आपण पाहिले की तिसर्‍या सालभंजिकेने एक कथा सांगण्यास आरंभ केला. ह्या कथेंत सुभद्रा देशाचा राजा न्यायवर्धन न्यायासाठीं प्रसिद्ध होता. त्याच्या दरबारांत न्याय मागण्यासाठीं चंद्र व वीर नांवाचे दोघे मित्र आले. चंद्र श्रीमंत होता व वीर गरीब होता. वीरने चंद्रावर आरोप ठेवला की आपले दिलेले वचन न पाळता, चंद्र आपल्या मुलीचा विवाह वीरच्या मुलाशी आता करूं इच्छित नाही. त्यावर चंद्रने आपली बाजू मांडताना सांगितले की हा गरीबी श्रीमंतीचा प्रश्न नाही. परंतु वीरचे कुटुंब निरुद्योगी व कामचुकार आहे. माझी मुलगी असल्या घरांत राहूं शकणार नाही. दुसर्‍या निवाड्यासाठीं सिंहद्वीपचा व्यापारी मणिकर्ण याने सुभद्रा देशांतला व्यापारी रत्नगुप्त याच्यावर फसवणुकीचा आरोप ठेवला. - त्यानंतर)

महाराजांनी मणिकर्णला मधें अडवलं नाही. त्यांनी त्याची तक्रार लक्षपूर्वक ऐकली, व नंतर रत्नगुप्ताकडे आपली मान वळवली.

रत्नगुप्त लगेच उठून उभा राहिला आणि महाराजांना सविनय प्रणाम करुन म्हणाला, "महाराज, मी इथें नवीन नाही. गेली तीस वर्षे मी इथें सचोटीने व्यापार करत आलो आहे. ही खरी गोष्ट आपणही जाणता आणि या शहरांतले इतर व्यापारीदेखील जाणतात. व्यापारांत माझी केवढी कमाई आहे ते आपल्याला ठाऊक आहे. असलं क्षुद्र काम करुन अपमानित होण्याची मला काय जरुर आहे? त्याला चाळीस हजार रुपये दिल्यानंतरच मी त्याचा माल ताब्यांत घेतला आहे. यापेक्षां जास्त मी काय सांगू? आणि सांगण्यासारखं आहे तरी काय? एक विदेशी मला धोकेबाज म्हणतो, माझ्यावर तर्‍हेतर्‍हेचं

लक्ष्मी गायत्री

लांछन लावतो आहे. यापेक्षां जास्त अपमान कोणता असूं शकेल?'' सद्गदित होऊन, डोळ्यांतली आसवे पुसत तो म्हणाला.

न्यायवर्धनने स्मित करुन उत्तर दिले, ''रत्नगुप्ता, अरे भगवान कृष्णालादेखील माखनचोर म्हणतात. आपण सारी तर सामान्य माणसें! भगवानाच्या अगाध लीलेसमोर कधीकधी आपल्याला मान खाली घालणें आवश्यक असते. आता हे मला सांग तुझा लाडका एकुलता एक मुलगा, तुझ्या वंशाचा दिवा, सुखरुप आहे ना?''

''खुशाल आहे, महाराज!'' रत्नगुप्ताने मान लवून सावकाश उत्तर दिले.

महाराज म्हणाले, ''रत्नगुप्त! सर्व सभेसमोर तुम्हाला दोषी ठरवलं गेलं आहे याबद्दलची काळजी करणं सोडून द्या. एकांतात बसा आणि निर्मळ मनाने परमेश्वराचे स्मरण करा. भगवान सर्वव्यापी आहे. त्याच्या दिव्य दृष्टींतून कोणतंही पाप लपूं शकत नाही.'' नंतर त्यांनी रत्नगुप्ताला आंतल्या दालनांत घेऊन जाण्याची सैनिकांना आज्ञा दिली. नंतर महाराज मणिकर्णाला म्हणाले, ''मणिकर्ण, रत्नगुप्त इथें एक प्रमुख व्यक्ती आहेत. तूं त्यांच्या मुलासारखा आहेस. उगीच जास्त चिंता करुं नकोस. थोडा वेळ बसून राहा.''

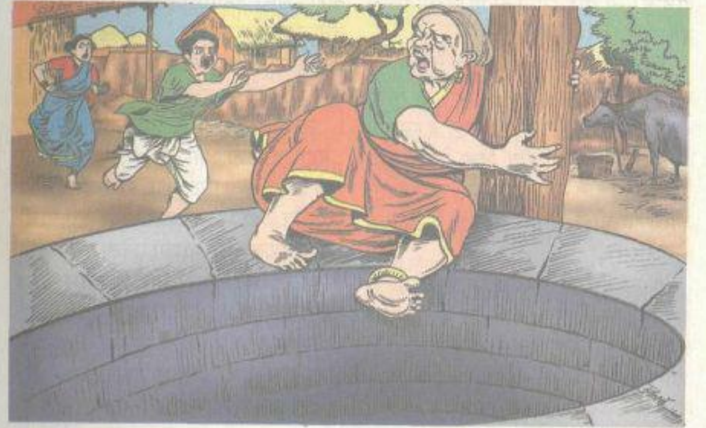
महाराजांचे बेलणें ऐकून रत्नगुप्त विचारांत पडला आणि सैनिकांच्या पाठोपाठ जाऊं लागला. इकडे मणिकर्णालाही अंदाज येईना की महाराज यानंतर काय निर्णय देणार आहेत ते! ते ऐकण्यास तो फारच आतुर झालेला दिसत होता. तो जिथें उभा होता, तिथेंच खाली बसला.

महाराजांनी तिसऱ्या फिर्यादीला बोलवून घेतले. ही तिसरी फिर्याद एक म्हातारी आई व तिचा एकुलता एक मुलगा यांच्यामधें चाललेल्या भांडणाबद्दल होती. ही मंडळी राजधानीपासून दूर असलेल्या एका गांवात राहात होती.

तिच्या मुलाने प्रथम आपली तक्रार नोंदवली. तो म्हणाला, ''महाराज, मला ठाऊक आहे की माझी पत्नी घरकामांत तितकीशी तरबेज नाही. ती बरीच अडाणी आहे. पण जर तिला कोणतं काम कसं करायचं ते नीट सांगितलं कीं ते काम ती व्यवस्थितपणें करते. तसं सांगितल्याबद्दल ती रागावत नाही किंवा रूसत नाही, तिला छक्केपंजे कळत नाहीत. पण माझी म्हातारी आई मात्र, जेव्हां पाहावं तेव्हां, तिला शिव्या देत असते. तिच्या अगदी पाठीस लागते. भल त्या सलत्या शिव्या ती देत सुटते. तिच्याशी कधीही प्रेमाने बोलत नाही. दोनतीन दिवसांतून एकदां तिच्यावर हातदेखील टाकत असते. माझी बायको बिचारी रडत बसते. आपलं तोंड शिवून गप्प बसून राहाते. मी तर नेहमी म्हणतो की एका निष्पाप जिवाला मारलंस तर नरकांत जाशील. ही मारण्याची वाईट संवय सोडून दे. पण माझे हे बोलणें ती ऐकून न ऐकल्यासारखे करते. आता माझ्यासमोर दुसरा कांही मार्ग उरला नाही. पत्नीला घेऊन मी दुसरीकडे जाण्याचा विचार करत होतो. पण आईने प्रतिज्ञा केली की जर आम्ही घराबाहेर राहायला गेलो तर ती आत्महत्या करुन जीव देईल. ती पळतपळत विहीरीजवळ गेली होती. गांवच्या पाटलाला मी माझी दु:खी कहाणी सांगितली होती. त्यांचाही सल्ला मानण्यास ही तयार झाली नाही. उलट पुन्हां विहिरींत उडी मारायला निघाली. पण त्याने गोडीगुलाबीने तिची समजूत घातली. आणि आम्हाला गुपचूपपणें बैलगाडींत बसवून इथें पाठवले.''

मुलाचे बोलणें संपल्यावर लागलीच म्हातारीने तारसप्तकांत आवाज चढवून बोलायला सुरवात केली. ''शाबास, जर सासूने सुनेला मारलं तर कुठें बिघडलं? हा तर सासूचा अधिकार आहे. इतक्या क्षुल्लक कारणासाठी इथपर्यंत यायची कांही जरुर होती कां?

''आजपर्यंत मी असं कुठे पाहिलं नाही किंवा ऐकलं नाही. कांहीही होवो, या दोघांनी

निमूटपणें माझ्याजवळच राहिलं पाहिजे. जर ही दोघे मला सोडून गेली तर मी विहीरींत उडी मारुन जीव देईन.''

महाराजांनी ताबडतोब दोन शिपायांना बोलावून सांगितलं, ''या म्हातारीला तुम्ही दोरीने नीट बांधा. नगराच्या बाहेर जे स्मशान आहे, तिथल्या विहिरींत हिला फेकून द्या. तिच्या तोंडात बोळा कोंबा, म्हणजे ती ओरडणार नाहीं, आणि कांहीही वेडंवाकडं बोलणार नाही.''

महाराजांची ही आज्ञा ऐकून आई व मुलगा दोघेही हबकले. पण म्हातारीने क्षणभरांतच स्वतःला सांवरले. तिला पकडण्यासाठी आलेल्या शिपायांपासून स्वतःला वाचवण्यासाठी ती इकडेतिकडे पळूं लागली व ओरडत बोलूं लागली, ''बाप रे, असलं कसलं मरण रे देवा! हा राजादेखील ढोंगी! हा अगदी निर्दय राजा आहे. मला विहीरीत फेंकायची आज्ञा देतोय! हा तर मला मरण्याचीच शिक्षा देतोय!''

शिपायांनी म्हातारीला सहजरित्या पकडलं, तिचे हात पाठीमागे घेऊन दोरीने नीट बांधले. तेव्हां महाराजांनी म्हातारीला जवळ येण्यास फर्मावले. जेव्हां तिला महाराजांच्यासमोर आणले गेले, तेव्हां महाराज तिला म्हणाले, ''अग कजाग म्हातारे, तूं तर सारख्या धमक्या देत होतीस की, विहिरीत उडी टाकून जीव देईन म्हणून! जर मी तुला विहीरीत फेकायला सांगितले, तर त्यांत काय चुकलं? तूं मला ढोंगी राजा म्हणाली आहेस. या अपराधाबद्दल मी तुला विहीरींत फेंकणार नाही. सुसरी-मगरी असलेल्या तलावांतच तुला टाकायला सांगीन.'' असं म्हणून राजाने शिपायांना आज्ञा दिली की म्हातारीला मगरी-सुसरी असलेल्या तलावांतच फेंकावे!

म्हातारी रडूं-भेकूं लागली आणि म्हणाली, ''महाराज, मला क्षमा करा. माझी फार मोठी चूक झाली. मला मारुं नका. मी पुन्हां कधीही विहिरींत उडी मारुन आत्महत्त्या करण्याची धमकी देणार नाही, माझ्या सुनेला पुन्हां कधी मारणार नाही. माझ्यावर विश्वास ठेवा महाराज!''

महाराज गंभीर स्वरांत म्हणाले, ''तुझ्या-सारख्या लोकांवर विश्वास ठेवता येत नाही. मी तुला इतक्या सहजासहजीं सोडणार नाही.''

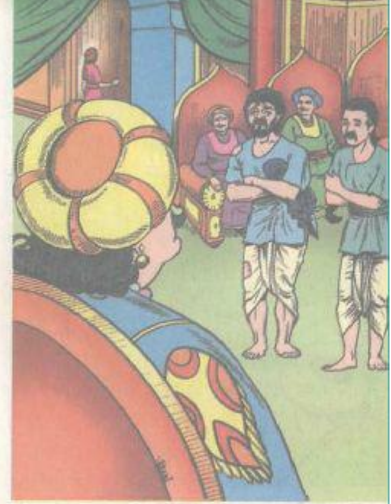
नंतर त्यांनी तिला तुरुंगातल्या कोठडींत बंद करुन ठेवण्याची आज्ञा शिपायांना दिली. तुरुंगाच्या अधिकाऱ्यांना सांगितलं की तिला रोज एकवेळचं जेवण द्यावं आणि दररोज चार वेळां चाबकाचे फटकारे मारावेत. आणि जर तिने विहीरीचं नांव काढलं तर तिला सुसरी-मगरींच्या तलावांत फेकून द्यावं.

हातपाय बांधलेले होते म्हणून धडपडणाऱ्या म्हातारीला शिपाई जबरदस्तीने तिथून घेऊन गेले. आईचे हे धिंडवडे झालेले पाहून मुलाचे डोळे पाणावले. तो म्हणाला, ''महाराज, माझ्या आईला खरोखरच आपण सुसरीमगरींच्या तलावात फेंकणार आहात?''

महाराज हंसून म्हणाले, ''नाही! मरण्याची धमकी देणाऱ्यांना हा एक वठणीवर आणण्याचा उपाय आहे. माझ्या शिपायांना देखील हे गुपित ठाऊक आहे. दोन दिवस तुरुंगात एकटी राहिली की तुझ्या आईची बुद्धी ठिकाणावर येईल. तोपर्यंत हे दोन दिवस तूं धर्मशाळेंत राहा आणि नंतर तुझ्या आईला तुझ्या बरोबर घरीं घेऊन जा. पुन्हां कधीं जर म्हातारी कांहीतरी मूर्खासारखं बोलायला लागली, तर तिची पर्वा करुं नकोस असं तुझ्या पत्नीला सांग! आता तूं जाऊं शकतोस.''

म्हातारीचा मुलगा खूष झाला व महाराजांना बारंवार प्रणाम करत तिथून बाहेर गेला.

यानंतर महाराजांनी वीरला तिथें बोलावलं आणि हळुवारपणें त्याला विचारलं, ''एव्हांना तुझा राग शांत झाला असेल. आता नीटपणें

विचार करुन बोल. चंद्रच्या कुटुंबातली काटकसर पाहून, त्यांचे कौतुक कधी केले होतेस का? तुझ्या घरांतली आळशी माणंसे पाहून तुला स्वतःचीच चीड कधी आली नाही? मनांतल्या मनांत या बाबतींत कधी तूं कष्टी झाला नाहीस?''

महाराजांच्या हळुवार बोलण्यांतच किती अचूक निदान केलेले आहे आणि त्याला किती धार आहे हे वीरच्या लक्षांत आले. तो बोलायला भीत होता पण उत्तर तर द्यायला हवंच होतं. तो म्हणाला, ''महाराज, एकदाच नव्हे, तर शंभर वेळां मी स्वतःलाच दोष देत बसलो आहे. माझे मुलगे व पत्नी यांनाही मी खूप रागावलो. तरी देखील...'' त्याला पुढें भितीने बोलता येईना.

"तरी देखील - याचा अर्थ असा झाला की तुला तुझी चूक समजली आहे. तूं त्यांच्या दोषारोपांचा स्वीकार करीत आहेस आणि त्यांच्याशी सलोखा करण्याचा हेका धरतो आहेस. होय ना?

"चंद्र आपले वचन पाळूं इच्छित नाही. पण त्याच्यामागें केवळ पैसा हे कारण नसून तुझा बेजबाबदारपणा आहे, हे खरं आहे ना?" महाराजांनी विचारले.

वीरच्या डोळ्यांत अश्रू आवरेनात. तो म्हणाला, "महाराज, आपण अगदी बरोबर सांगत आहात. या सर्वांचे मूळ माझी आळशी बायको आहे. मी तिला कांही माझ्या काबूंत ठेवूं शकत नाही."

महाराजांनी त्याला रागावून म्हटले, "वीर, सारी चुकी तुझ्या बायकोचीच आहे असं म्हणूं नकोस. तुझ्यांत जरा जरी अक्कल असती तरी तूं इतका तिच्या कह्यांत गेला नसतास. तूं तिला तुझ्या बाजूने वळवून घ्यायला हवं होतंस. झालं ते झालं! मी तुला आठवड्याची मुदत देतो. ठीक सातव्या दिवशीं तूं, तुझी पत्नी आणि मुलगे यांना माझ्याकडे घेऊन ये.

"इथले अध्यापक, कलाकौशल्य शिकवणारे शिक्षक, तुझ्या मुलांची चांचणी घेतील. त्यांची आवडनिवड जाणून घेतील आणि त्याप्रमाणें त्यांना सुधारतील. त्यांचे जीवन सुरळीत होईल. त्याची सारी जिम्मेदारी आमच्यावर राहील. पण हो, त्याच्यासाठी तुझ्या शेतीच्या पिकांचा अर्धा हिस्सा ग्रामाधिकाऱ्याकडे तुला पाठवला पाहिजे. तूं म्हणशील की माझ्याकडे जमीनच नाही राहिली तर मी कुठून देणार उत्पन्नाचा हिस्सा? ग्रामाधिकाऱ्याला सांगून तुला एक एकर सुपीक जमीन दिली जाईल. त्या शेतांत तूं आणि तुझी पत्नी मिळून काम करायचे आणि त्या शेतांत आणखी पीक मिळवायचे. अर्धे पीक तुझे आणि अर्धे सरकारचे!" महाराजांनी सांगितले.

नंतर चंद्रकडे पाहून महाराज म्हणाले, "चंद्र, जर तुला तुझ्या मुलीचा विवाह तुझ्या इच्छेनुसार करायचा असेल तर ठीक आहे. पण एक गोष्ट लक्षांत ठेव. कांहीही असो, वीर तुझा परम मित्र आहे. जर त्याचं आयुष्य योग्य मार्गाने चालत नसेल, तर त्याला सुधारणें, त्याला मदत करणें हे एक मित्र या नात्याने तुझे कर्तव्य ठरते. एक चांगला नागरिक म्हणून तुझा हा धर्म आहे.

हा धर्म जर कायावाचामनाने तूं पाळलास तर वीरचे जीवन निश्चित सुधारेल. तुमचे दोघांचे संबंध भविष्यकाळांत सुधारतील. दिलेले वचन न पाळणें हे माझ्या दृष्टीने चुकीचे आहे. चूक ही नेहमी चूकच असते. तुझी चूक सुधारणें हे तुझ्या हातांत आहे. माझी अशी इच्छा आहे की भावनेच्या आहारीं न जाता तूं नीट व्यवहारीपणाने वागावेस."

महाराजांच्या या न्यायनिवाड्यावर चंद्रने हात जोडून म्हटले, "आपण जसं सांगितलंत तसंच मी करीन. आम्ही वीरला हीन, तुच्छ व नालायक समजत होतो. तो कोणत्याही कामाला योग्य नाही. असे आम्हाला वाटत होते. पण ही आमची चूक आहे. यापुढें त्याला आपला मानून आम्ही त्याला सुधारण्याचा प्रयत्न करुं. मी आपल्याला तसें वचन देतो."

वीरनेही महाराजांना हात जोडून प्रणाम केला. नंतर दोघेही तिथून निघून गेले.

महाराजांनी त्यानंतर एकटाच बसलेल्या रत्नगुप्ताला बोलावणें पाठवले. तेव्हां महाराजांच्याजवळ बसलेल्या भीमदेशच्या युवराज कुमारकेतूने पाहिलं की रत्नगुप्तचा चेहरा निस्तेज झाला आहे आणि तो फार दीनवाणा दिसतो आहे.

तेव्हां महाराजांनी रत्नगुप्तास म्हटले, "आपल्या मुलाच्याबाबतीत तुम्ही बरेच काळजीत दिसता आहात. यांत इतकं काळजी करण्यासारखं कांहीही नाही. या मणिकर्णाचे वडीलदेखील तुमच्यासारखेच आपल्या मुलाच्या भविष्याबद्दल चिंता करीत असतील." मणिकर्णाकडे वळून महाराज म्हणाले, "मणिकर्ण, रत्नगुप्त तुझ्या वडिलांसारखे आहेत. त्यांना तुझ्याबरोबर घरीं घेऊन जा आणि उद्यां तूं एकटाच इथें ये."

महाराजांनी कांही निर्णय न घेता त्यांना घरीं पाठवले हे मणिकर्णाला आवडले नाही. तो फ़ारच निराश झाला. तरीदेखील त्याला आशा होती की दुसऱ्या दिवशीं महाराज त्याच्याच बाजूने निकाल देतील व योग्य न्याय करतील. त्याने व रत्नगुप्ताने महाराजांना आदराने प्रणाम केला आणि दोघेही तिथून निघून गेले.

(क्रमशः)

भारत गाथा

9. आपले भाग्य बदलणाऱ्या मुलांची कथा

"आजोबा, आपल्या उत्सव, सण आणि रिती रिवाजांबद्दल आम्ही किती दुर्लक्ष करतो? तुम्हीच विचार करा आम्हाला त्याविषयी किती थोडी माहिती असते!" चमेलीने म्हटले.

"खरं पाहिलं तर आपले उत्सव, सणवार आणि रितीरिवाजांच्यामागें अनेक महत्वाच्या घटना नोंदवलेल्या आहेत. अनेक उपयोगी गोष्टींचे महत्व त्यामागें दडलेले आहे. पण शेंकडो वर्षे ज्या कथा या उत्सवांमागे गुंफलेल्या आहेत त्यांच्याकडे आपण लक्ष दिले पाहिजे."

"या गोष्टी कशा तयार होतात आणि पुढें चालूं राहातात ते सांगा आजोबा," संदीपने विचारले. "याची अनेक कारणें आहेत. पण त्यांतलं प्रमुख कारण आहे अज्ञान! जर कधीं एखाद्या व्यक्तीला एखाद्या घटनेची माहिती नसली, तर दुसऱ्याला वाटतं की त्याला ती सविस्तर माहिती सांगावी. तुम्ही भिंतीवर लावलेलं ते चित्र पाहिलेलं असेल. बरीच ओंगळ चित्रें चितारलेली आहेत त्याविषयावर! शिवभगवानाकडे एकजण फांस फेंकत आहे आणि शिवजीचे त्रिशूळ त्यांना दूर पळवत आहे."

"आजोबा, ही तर टेलीपथी आहे असं वाटतं! मला कितीतरी वेळा तुम्हाला विचारायचं होतं. त्या चित्रांत शिवाच्या पाठीमागे जो एक लहान सुंदर बालक दोन्ही हात जोडून उभा आहे, त्याचा अर्थ काय?"

"त्या चित्रांतल्या बालकाच्या ती मागे निश्चितच एखादी गोष्ट असेल. आजोबा, तुम्ही आम्हाला ती गोष्ट सांगणार नाही कां? ती सांगितलीत तर आमचा फायदाच होईल की!" चमेलीने गोष्ट सांगण्यासाठीं आजोबांना विनंती केली.

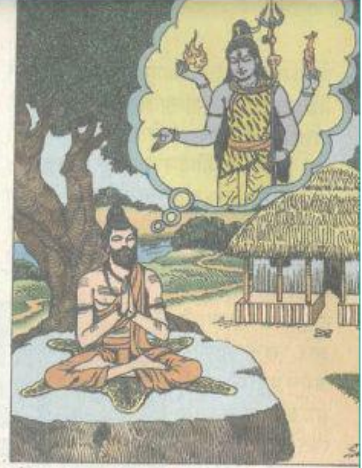
विश्वावसु

"चमेली, मला ती गोष्ट तुम्हाला सांगावीच लागेल. कारण जे चित्र तुम्ही पाहिले आहे त्यामागची गोष्ट तुम्हाला माहीत असली पाहिजे." प्रो. देवनाथांनी म्हटले व कथा सांगण्यास सुरवात केली.

"फार वर्षांपूर्वी मृकण्डा नांवाचे एक ऋषी राहात होते. त्यांना मूलबाळ नव्हते. त्याकारणाने त्यांनी खूप वर्षे शिवाची पूजा केली व तपस्या केली. त्यांच्या भाग्यांत निपुत्रिक होणेच लिहीलेले होते. त्यामुलें त्यांची प्रार्थना व तपस्या फळाला येईना. शेवटी त्यांनी देवाला नवस केला व पुन्हां मनःपूर्वक तपस्या केली. भगवान शिव एक दिवस प्रगट होऊन म्हणाले, "तुला कसा पुत्र हवा? शतायुषी होणारा मूर्ख पुत्र हवा की बारा वर्षांपर्यंतच जगणारा विद्वान व सज्जन पुत्र हवा?"

सर्वज्ञानी ऋषी मृकण्डांनी दुसऱ्या प्रकारचा पुत्र मिळावा असे सांगितले.

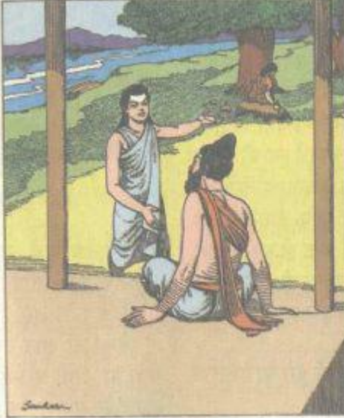
कांही दिवसानंतर त्यांच्या घरांत पुत्रजन्म झाला. बाळाचे नांव त्यांनी 'मार्कण्डेय' ठेवले. पांच वर्षे वयांतच मार्कण्डेय आपली विद्वत्ता व काम करण्याची क्षमता याचा परिचय इतरांना दाखवूं लागला. दूरदूरचे साधुसंत या बाळाला भेटण्यासाठीं येऊं लागले. त्याला भेटल्यानंतर ते आश्चर्यचकित होत असत आणि जाताना अतिशय अस्वस्थ होऊन जात! मार्कण्डेय मात्र केवळ आपली बुद्धिमत्ता

व ज्ञानानेच नव्हे, तर आपले व्यावहारिक आचरण आणि तीव्र ग्रहणशक्ती याने सर्वांना प्रभावित करत असे.

जेव्हां तो आठ वर्षांचा झाला, तेव्हां तो वेदांचा अर्थ लोकांना अगदी सहजपणें समजावून सांगू लागला. त्याच्या आईवडिलांना आपल्या मुलाच्या या विद्वत्तेचा अतिशय आनंद व अभिमान वाटत होता. साहजिकच आहे ते! पण जेव्हां तो दहा वर्षांचा झाला, तेव्हां त्याच्या मातापित्याच्या चेहऱ्यावर उदासपणा दिसूं लागला. त्यांना माहीत होतं की दोन वर्षांनंतर हे अद्भुत ज्ञानी बालक जिवंत राहाणार नाही. ह्या विचारांनी त्यांच्या डोळ्यांतून अश्रू वाहायला लागत. सुरवातीला कुणाला कळूं नये म्हणून ती दोघंजण एकांतात रडत असत. पण

जेव्हां मार्कण्डेयाच्या आयुष्याचे थोडेच महिने शिल्लक राहिले, तेव्हां त्यांचे दुःख अनावर होई. रडतरडत ते आपल्या नशिबाला बोल लावीत. एक दिवस मार्कण्डेयाने त्यांना विचारले, "पिताश्री! एक संत असूनदेखील आपण कोणत्या दुःखामुळें इतके उदास आहात? तुमच्या डोळ्यांतले पाणी खळत नाही. माझी माता तर शांत व सहनशील स्वभावाची आहे. एखाद्या सामान्य अबलेप्रमाणे तीही सारखी आजकाल रडते. आपल्या दैवाला दोष देते. हे सगळं काय आहे? कृपा करुन आपण मलाही खरी वस्तुस्थिती सांगा. मी आपलं दुःख समाप्त करीन." मार्कण्डेय म्हणाला.

अतिशय दुःखी स्वरांत मृकन्डा ऋषी आपल्या मुलाला म्हणाले, "हे पुत्रा! तूं आमचं दुःख निवारण करुं शकणार नाहीस. मला तुला सांगताना अतिशय वाईट वाटतं की आमच्या दुःखाचं कारण तूंच आहेस." मार्कण्डेय आश्चर्यचकित होऊन म्हणाला, "काय? मी इतका हीन दर्जाचा, अयोग्य पापी आहे कां? की माझ्या श्रेष्ठ आईवडिलांच्या अपार दुःखाला मी कारणीभूत व्हावं?"

"पुत्रा, खरं कारण दुसरंच आहे. तूं इतका चांगला, सज्जन आणि आज्ञाधारक पुत्र आहेस की तुझ्याशिवाय जगणें आम्हाला अशक्य आहे" असं म्हणून मृकण्डा ऋषींनी मार्कण्डेयाला त्याच्या जन्माची पूर्ण कथा सांगितली.

मार्कण्डेय बराच वेळ गप्प राहिला. नंतर आई व वडिलांच्याबद्दल आदर व प्रेम व्यक्त करुन तो निश्चयी स्वरांत म्हणाला, "आपण दोघे काळजी करुं नका. हा विषय माझ्यावर सोंपवा. माझे भाग्य मला स्वतःला पाहाण्याची संधी मला द्या."

मार्कण्डेयाने एक शांत जागा शोधली व तिथें बसून त्याने समाधि लावली. लवकरच तो ध्यानांत मग्न झाला. तिथें प्रार्थनेला बसण्यापूर्वी त्याने आपल्या मित्रांना आणि आईवडिलांना सांगितले होते की त्याच्या प्रार्थनेत कुणीही अडथळा आणूं नये. उंचउंच पहाड व बर्फाच्छादित शिखरें असलेल्या भागांत राहाणाऱ्या शिव भगवानाचे ध्यान व तपस्या करण्यांत मार्कण्डेय मग्न झाला. एक दिवस असा आला की मार्कण्डेय

असा वेगळा राहिला नाही. तो शिवाच्या अंशात विलीन झाला. (इथें शिव म्हणजे शुद्ध व अमर असा अर्थ समजायला हवा). असं झाल्यानंतर, मार्कण्डेयाने समय, जन्म व मृत्यूला आपल्या ताब्यांत घेतले.

भगवान शिवाच्या वरदानाप्रमाणें जेव्हां मार्कण्डेय बारा वर्षे वयाचा झाला तेव्हां नियमानुसार मानवशरीरांतून आत्मा वेगळा करणारी शक्ती (यमपाश) मार्कण्डेयाजवळ आली. परंतु मार्कंडेय त्या शक्तीला दिसला नाही. कारण तो आपल्या शुद्ध आचरणाने व तपश्चर्येने शिवरूप झालेला होता.

त्यामुळें ती शक्ती (यमाची) अयशस्वी झाली व परत गेली.

ह्या वेळेच्या मृत्यूची घटना टळली तेव्हां मार्कंडेय आता नव्या व्यक्तीप्रमाणें नव्या जीवनांत प्रवेश करता झाला. हळूंहळूं त्या घोर तपस्येतून व ध्यानरूपी निद्रेतून तो बाहेर आला आणि त्याने आकाशाकडे पाहिले. तिथें त्याला सात महाऋषी आकाशमार्गाने जाताना दिसले. मार्कंडेयाने त्या सर्वांना वंदन केले. त्या सर्वांनी त्याला 'दीर्घायुषी होशील' असा आशिर्वाद दिला. अशा प्रकारें मार्कंडेयाला दीर्घ आयुष्य प्राप्त झाले.

ही पौराणिक कथा ऐकताना संदीप व चमेली त्यांत इतके गुंगले की त्यांना तिथून उठावेसे वाटेना. पण त्या वेळेस आजोबांचे मित्र येणार होते म्हणून आजोबांना गोष्ट संपवावी लागली. ते म्हणाले, "बाळांनो, ज्या चित्राबद्दल आपण बोलत होतो, त्याचा खरा अर्थ काय आहे ते तुम्हाला आता कळलं असेल. "शिवो अहम्" या शब्दांनी मृत्यूवर विजय प्राप्त करण्याची ही क्रिया पूर्णपणे समजत नाही. म्हणून पौराणिक सत्यकथा जिवंत ठेवण्यासाठी तिचे एका नाटकांत रुपांतर करणें आवश्यक होते. रूढ नियमांप्रमाणें यमराज आणि दयामय भगवान शिव यांच्यात भांडण झाले. शेवटी सत्याचा विजय झाला आणि हे प्रमाण ठरले गेले." "आता आम्हाला समजलं कीं गोष्टी ऐकणें हा शिकण्याचा एक मार्ग आहे." मुलें खुषींत येऊन म्हणाली!

